

IRODALOM.

Dr. Borbély István: A mai unitárius hitelvek kialakulásának története. (Rendszeres unitárius hittantörténet.) I. rész. Az Unitárius Irodalmi Társaság szakkönyvtára. I. kötet. Kolozsvár, 1925. 8°, 104 l. Ára 50 lej.

A *dr. Ravasz László* ref. püspök és *dr. Zsinka Ferenc* múzeumi őr szerkesztésében Budapesten megjelenő **Protestáns Szemle** 1926. évi márciusi számából vettük át *dr. Révész Imre* volt kolozsvári ref. teológiai tanár, jelenleg debreceni lelkész és a tiszántúli ref. egyházházkerület főjegyzőjének alábbi bírálatát.

A XVII. század óta leginkább „unitarizmus” gyűjtőnévvel összefoglalt, a Szentháromságtan elvetésében megegyező, de különben egymás között is sok pontban eltérő valláserkölcsei és teológiai irányzatok kialakulásának kérdése a legérdekesebb szellemtörténeti problémák közé tartozik. Gyökerük még a görög bölcselet racionalismusában vész el, amely azután már a keresztény teológiába is igen korán felszívódott s ott erélyes és soha egészen el nem nyomhatott ellenhatást fejtett ki az egyébként szintén görög eredetű mystikus contemplatióval szemben, vagy teljességgel elutasítva, vagy legalább is erős kritika alá vetve a niceai-konstantinápolyi dogma klasszikus trinitas-fogalmát. Törzsük a renaissance idején, Erasmus és az itáliai s egyéb szabadgondolkozók eszmevilágában képződött ki. Ez a törzs ágazott aztán széjjel az unitarizmus lengyel, erdélyi magyar, majd később angol és amerikai irányaira, amelyek többé-kevésbébbé typussá és felekezetté is szilárdultak s ma már, amennyiben fennmaradtak, erős történelmi jellemmel bírnak, bár természetesen ez a történelmiség az egész irányzat szellemi alaptermészetéből s a hozzá szintén ragaszkodók lelki szeretetéből önkényt következőleg végképpen nem a konzervativizmussal, sőt rendszerint annak a teljes ellentétével azonos.

Az egyes elágazások eredetei maguk is a legnagyobb mértékben bonyolultak és összetettek. Így az erdélyi magyar unitarizmusé is, amelynek kialakulása és sorsa valamennyié közt a legsynthetikusabb, nagyszerű szellemtörténeti tanulságokban és még drámai jelenetezésben is a leggazdagabb, amellet,

hogy a legmélyebb kihatással is volt az európa-amerikai unitarizmus egyéb ágainak további fejlődésére, illetőleg létrejöttére. Hogy ezt ma már pontosan tudjuk s általában, hogy a magyar unitarizmus szellemtörténeli összetevőit részletesen ismerjük, abban — az unitárius tanreformnak és egyházalakításnak inkább a külső körülményeit, időrendjét és aki összefüggéseit felderített régebbi nagyérdemű kutatók (Jakab Elek, Kanyaró Ferenc stb) után — döntő érdeme van dr. Borbély István kolozsvári unitárius kollégiumi igazgatónak, aki — a református Pokoly József pompás úttörését követvén és elmélyítvén — egy élet munkáját szánta rá a magyar unitárius *szellem* eszmei forrásainak a föl-kutatására s évek óta a rendkívüli becsű dolgozatok egész sorát adta már közjóra a tárgy fölött, ezáltal *egymaga* messze meghaladva a másik két magyar protestáns egyháznak a saját speciális hazai szellemtörténetük iránt újabban tanúsított érdeklődését.

Borbély e mostani dolgozata, — mint már a címe is mutatja, — arról tanuskodik, hogy a magyar unitarizmus történetéből kiindult s aköré koncentrált kutatásai most immár az unitárius eszmék keletkezésének és fejlődésének egész történelmi területére kiszélesedtek. Miután „A magyar unitárius egyház hitelvei a XVI. században” már *ily* című jeles munkájában (Kolozsvár, 1914.) beható történelmi-theológiai származtatással és elemzéssel fölfejtettek, ez a mostani műve már az egész egyetemes unitárius theológia-történetet, továbbmenőleg tervezett munkássága pedig, ugyancsak egyetemes távlatban, az unitárius ethika történetét is föl kívánja ölelni. Ha e nagy tervét megvalósítania sikerül, — aminél nemcsak derék felekezete szűkebb, de a magyar tudományosság tágabb szempontjából sem lehet semmi kívánatosabb — az így létrejövő munkának a XVI—XIX. századok theológiai és morális ideatörténetére vonatkozásban magyar tudományos irodalmunkban párját ritkító európai, sőt még annál is több súlya és értéke lesz.

A jelen első részben a szerző egy rövid I. fejezetben az eredendő bűn és a szabadakarat tanának unitárius módusulásait, illetőleg az előbbinek végre is kiküszöböltetését mutatja be. A II. fejezetben, mely művének egész további részét betölti, igen részletesen adja a Krisztusról való unitárius hitelvek történetét. Arius és Serveto tanát ismertetvén, rátér a lengyel unitárius christológia kialakulásának és hatásának föltárására, szívós türelemmel és lüktető érdeklődéssel kellően nyomozván itt végig a konzervatívabb és radikálisabb, de egymásba örökösen át meg átszivárgó irányzatoknak sokszor nem is csak árnyalati eltéréseit. Majd a „non adoramus, non invocamus”, (azaz: a Krisztus imádását és segítségül hívását elvető) unitárius christológia kifejlődésének vizsgálatába mélyed el. Mindezek alapján pedig, művének majdnem az egész második felében (57—104. lap), Dávid Ferencnek a legvégső álláspont-

jára, az ugynevezett „tisza unitárizmusra“ való eljutását igyekszik történelmileg földeríteni s lélektanilag értelmezni.

A munka a legelsőrendű forráskutatáson alapul, minden sorából látszik, hogy egy bonyodalmas tárgykörében már teljes, otthonos biztossággal mozgó tudós műve, akinek másod-harmadrendű eszmei elágazások néha csak hajszálfinom eltéréseinek fölismerésére is iskolázott szeme van. Avatott kalauzolásával szokatlanul gazdag és színes, mozgalmas és vonzó betekintést nyerünk a XVI. század magyar és lengyel, német és olasz vallási szabadgondolkozóinak forrongó, tarka és emberileg egészben véve igen rokonszenves lelkivilágába: szürke nevek elevenülnek meg előttünk vívódo lelkeké és bús tragédiákká s egész rendkívüli arányaiban megmutatkozik általában a XVI. századi emberi lélek convulsiv, titáni, fausti természete, különösen pedig az akkori magyar lélek mohó újságszomja s a befogadott hatásokat egyéníteni, sőt továbbítani tudó képessége. A főszöveghez a szerző, azt olykor csaknem elnyelő jegyzetekben, teljes kritikai és irodalmi apparátust csatol, amely némely ponton maga is valóságos külön kis tanulmánnyá dagad, így különösen az a jegyzete, amelyik a gyermekeresztésről való unitárius felfogást vezeti le történelmileg egészen a jelenkorig.

A hatalmas tudású, erős kritikai és combinatív képességű szerző három kötetre tervezett hittantörténeti munkája, az első után ítélve, igazán monumentális műnek ígérkezik. Fokozza a mű tudományos értékét, illetőleg ígéreteit az az igen dicséretes vonása is szerzőnek, hogy felfogás- és előadásmódjában tudatosan és teljesen mellőzi azt a felekezeti pártszellemet, amely e tárggyal foglalkozó régebbi íróknak — olykor még a legjelesebbeknek is — kiütözik vala az írásaiból, mind trinitárius, mind antitrinitárius részről. A mű legnagyobb hiányának viszont *tartalmi* tekintetben az elméleti (systematikus) teológiai iskolázottság nagyon erősen kiütököző dilettantizmusát, *formai* tekintetben az eszmetörténeti, kortörténeti, egyház- és politikatörténeti, sőt *irodalomtörténeti* és könyvészeti (!) fonalak állandó összegubancolódását látjuk. Amabból folyik pl. a szabadakarat tanigazságának a *darwinizmus* igazságától való függésbe hozása, vagy az, hogy a Socinus Krisztusimádási tanát *költői* szempontból értékeli s hogy viszont a Dávid Ferenc „tisza“ unitárizmusának méltatásában nem tud messzebb menni bizonyos közismert magasztaló szólamoknál. A másik, formai nagy hiány pedig műve áttekinthetőségének árt nagy mértékben: lapokon keresztül nem tudjuk, „hittantörténetet“ olvasunk-e, vagy életrajzot, irodalomtörténetet, könyvészeti értekezést. Mind e hiányok azonban nem tarthatják vissza abbéli megállapításunkat, hogy Borbély István e művével a magyar és az egyetemes protestantizmus szellemi történetének ritka becsü és gyümölcsöző erejü ajándékot adott, illetőleg fog adni.

Dr. Révész Imre.

Carl Morse Wilbur: Our Unitarian Heritage. An Introduction to the History of the Unitarian Movement. Boston, 1925. 8 r. 495 l.

Wilbur, kit tavalyi látogatásából jól és kedvesen ismerünk, fenti című könyvében megírta az unitáriusok történetét a legrégebb időtől napjainkig. Könyve hat részre oszlik. Az I. rész szól az unitarizmus előtti kereszténységről; a II. rész az unitarizmus uttörőiről Európában különös figyelemmel Servetre. A III. rész címe: Az unitarizmus Lengyelországban; a IV. rész: Az unitarizmus Erdélyben; az V. rész: Az unitarizmus Angliában; a befejező VI. rész: Az unitarizmus Amerikában. Az első rész előtt az unitarizmus történetének nevezetesebb évszámai vannak időrendbe állítva a hozzájuk tartozó események rövid megemlékezésével. A függelék közli a *Hiszekegy*-et, a *Niceai hitvallást* és *Athanasius hitformáját*. A könyvet gondosan szerkesztett tárgymutató zárja be.

Örömmel olvastuk e könyvet, melynek minden sora gondos szakismeret alapján íródott. Ami elsősorban meglepett benne, az a nagy szeretet, mellyel történetünkkel foglalkozott. Így csak az ír, aki igazán szereti azt a tárgyat, aminek feldolgozására vállalkozott. Nem felületes, bár nem is elmélyedő könyv. Inkább gazdagon összegyűjtött adatok ügyes csoportosítása, mint az eszmekepcselatok nyomozása jellemzi. Aki e könyvből akar minket, unitáriusokat megismerni, az — az *első szakszerű tájékozódáshoz* — e könyvet nyugodt lélekkel használhatja. A szakembert azonban nem mindenben elégíti ki. Mint említettem, elsősorban is nem elmélyedő munka, ami azt teszi, hogy nem igyekszik megállapítani az unitarizmus típusait. Pedig ma már tudjuk, hogy sok és lényeges dolgokban különbözik egymástól a lengyel, a magyar, az angol és az amerikai unitarizmus. Kár, hogy Wilbur figyelme erre nem terjedt ki, holott ez épen neki, a legszabadabb (amerikai!) unitáriusnak kellett volna, hogy elsősorban feltűnjék. Aztán nem volt különösebb figyelemmel a kapcsolatokra. Hogy a lengyel és magyar unitarizmus hogyan függött össze; kik és hogyan kapcsolódtak össze a magyar, angol és amerikai unitarizmust, — mindezt alig érinti. Kifogásolom azt is, hogy az unitarizmus egyetemes történetében nem méltatja érdemük szerint a vezető szellemeket. Dávid Ferenc, Szentábrahámi, Channing és Martineau jelentősége a valóságban nagyobb, mint amennyit belőlük Wilbur megállapít.

Ellenben vannak kiváló erényei könyvének. Vázlatszerűségében is szemléletes előadása, kellemes stílusa, mit még az is élvez, aki nem tud tökéletesen angolul. Mindenekfölött az, hogy könyvében együtt mutatja be a világ unitáriusait. Adatokban, szempontokban könyve hiányos, de történeti becsű érdeme, hogy a hiányokon keresztül is hirdeti, miszerint az unitarizmus az egész világon egy család. Jellem szerint a test-

vérek különbözhetnek (aminthogy tényleg különböznek is) egymástól, de ugyanazon vér kering mindenikben. A nagy közönségnek a nagy unitárius egységet történeti megokolásban Wilbur könyve mutatta be legjobban. Oly nagy szolgálat ez magának az unitarizmusnak, hogy ezért a legnagyobb hálával tartozunk az írónak.

Tavaly hallottuk tőle, hogy e kötet csak rövid vázlata készülő nagy művének az unitarizmus egyetemes történetéről. Kivánjuk, hogy az Isten adjon erőt Wilburnek e nagy műve megírására, mely — nem kételkedünk benne — disze fog lenni unitárius történetírásunknak.

E—ly.

„**Bizonyságtétel.**“ Egyházi beszédek. Irta: Vásárhelyi János. Torda. Fűssy József irodalmi és könyvnyomdai műintézete. 1925. 316 l.

„Beszédeim az élet valóságos talajából nőttek ki s nem akartak soha egyebek lenni, mint közvetlen, nyílt, őszinte bizonyságtételek az Evangélium örök igazságai mellett.“ Ezekkel a szavakkal adja át a nagy nyilvánosságnak Vásárhelyi János kolozsvári lelkész és esperes egy kötetben 63 egyházi beszédét. És e szavak a legjobban jellemzik azokat a beszédeket. Gondos átolvasásuk után egy állandóan a hívei körében élő s azok lelkivilágát szüntelen tanulmányozó lelkipásztor képe áll előttünk, aki mint a dolgozó méh, héten által gyűjt, hogy vasárnap az örökélet igéjével megelégtse szomszédjához híveit. A beszédek tárgyait mindig ott találja meg népe gondolat- és érzésvilágában, a velük való társalgás közben s azután azt az evangélium tükrében állítja ismét elejükbe. Eppen ezért dogmákkal nem bibelődik, hitvallásokat nem magyaráz. Nem érdeklik ma azok a népet. Van a mai, erkölcsileg züllött világnak ezer meg ezer más sebje, amely az evangélium gyógyító balsamára vár. Ezeket a kérdéseket keresi Vásárhelyi s ezeket a nyílt sebeket gyógyítgatja az Isten igéjével. Olvastunk az utóbbi időkben nagyobb igényű egyházi beszédeket ref. írótól, akik a kálvinizmus mélyen járó elveit fejtegették sok tudással, vagy a heidelbergi káté tételeit magyarázták nagy buzgalommal, de megvalljuk, mindezeknél sokkal rokonszenvesebbek előttünk a Vásárhelyi biblikus magyarázatai. Ő nem a multnak elkészt követe, hanem a jelen apostola s a szebb jövőnek útegyengető prófétája. Jelmondata ez: „Először az élet s azután a vallástétel“ 202. l. Az egyházaknak ma nemcsak azt kell mondaniok: „Enyém a hit,“ hanem azt is: „Enyém a szeretet.“ 160. l. Mert legnagyobb a szeretet. Mit ér minden dogma és fejlett technikai tudomány, ha az emberek nélkülöznek s nincsen mindennapi kenyerük?

A szeretet és az élet jogainak hirdetése mellett egy másik vonás, ami ezeket a beszédeket rokonszenvesé teszi, az az evangélium igazi hirdetőjéhez illő derült világnézet: az optimiz-

mus. Nagy problémákat, akadémikus kérdéseket nem vet fel a hallgatóság előtt. Ezeknek más helye van, mint a templom, ahol a szomjas lelkek enyhületet keresnek. A mindennapi élet bajait, szükségait, visszasságait, égető sebeit, gyötrő fájdalmait meglátja s érzi. Azokat nyíltan és őszintén kitárja, de nyomban kész mindenre a gyógyító balzsam, a Jézusban és az ő evangéliumában. Hogy ez a világ olyan rossz, hogy az erkölcsök minden téren aláhanyatlottak, annak oka az, hogy az emberek elhagyták a jézusi fundamentumot, eltértek az evangélium világosságtól. Eppen ezért a lekipásztornak ma más hivatásai nem lehet, mint az evangéliumot a hívek elébe tartani s a híveket az evangéliumi keskeny ösvényre vezetni. Így teszen Vásárhelyi biznyságot az evangélium örök igazságai mellett.

Ami az egyes beszédekkel illeti, azok nem szónoklatok. Sem szónoki fogások, sem a szónoki nyelvezet nem érvényesül bennük. Szerkezetük laza. Nem arra törekszenek, hogy külső hatást érjenek el vagy káprázatba ejtsenek, hanem inkább belső javulást és lelki nemesbülést eredményezzenek. Nem az értelemre hatnak, hanem szívének fogva ragadják meg az embert. Mintha nem is a szószékről hangzottak volna el, hanem valamely meghitt családi körben beszélgetné el egy biblikus ember az ő olvasmányait és élettapasztalatait. Ezért nincsen meg a beszédeknek a drámai ereje, hanem kissé terjengősek és bőbeszédűek. De ezekért gazdag kárpótlást találunk a közvetlenségben és a belőlük áradó őszinte melegségben.

De nem csupán az életet és a bibliát tanulmányozza Vásárhelyi, hanem ezenkívül sokat olvas és tanulmányozza más emberek vallásos élményeit is. Minden lelki állapot illusztrálására azonnal tud egy-egy szemléltető példát felhozni, ami által előadását változatossá s tárgyát világosabbá tudja tenni. Ezért a legelvontabb tárgyról is érzékelhető formában tud beszélni s így közelebb hozza a legegyszerűbb hallgatónak is a lelki világához. Ott van pl. „A hit” című egyházi beszéd a 213-dik oldalon. Milyen nagy tárgy és milyen elvont kérdés! „A hit pedig a reménylett dolgoknak valósága és a nem látott dolgokról való meggyőződés.” Milyen könnyen beleviszi ez a tárgy s ez az alapige az embert a végtelen okoskodások és filozófálások útvesztőjébe, mi alatt a hallgatók az unalomtól ásitóznak. De Vásárhelyi az ő szemléltető előadásával mindvégig leköti a figyelmet. Háromféle hit van — ugymond — forgalomban. És itt nem elemzi a hit különböző neveit, hanem e helyett bemutatja. 1. A Napoleon hitét, ami a jó sorsban való hit. 2. A Brassai hitét, amit a természeti világrendbe való hitnek vagy természettudományos hitnek nevez. 3. A Jézus hitét vagy az isteni kijelentésen nyugvó hitet. Ez utóbbi az „igaz” hit. Nem szólunk arról, hogy vajjon helyesen állította-e be a Brassai bácsi hitét, akiről tudjuk, hogy elszánt harcokat folytatott éppen az istentelen természettudósok ellen, de annyi bizonyos, hogy

a maga szempontjából a feladatot szépen oldja meg. Vagy pedig ott van „A mi ajándékunk“ c. reformáció emlékűnnepi beszéd. 256 l. „Mit jelent protestáns keresztyénnek lenni?“ E kérdés illusztrálására három képet elevenít fel a multból u. m. Luther Wormsban, Luther a Koburg várában és Zwingli Marburgban. És e három képből kiolvassa, hogy a prot. ember jellemvonásai: A lelkiismeret jogának tisztelése, az Istenben való rendületlen bizalom és a vallási türelem. És e példákat tovább folytathatnók annak igazolására, hogy Vásárhelyi csakugyan az a jó pap, aki mindig tanul s ezért okosan és szépen is tanít és nevel az istenországára.

Az egyes beszédek annyira a Vásárhelyi saját élményeiből fakadtak s annyira az ő személyéhez vannak forrva, hogy ilyen alakban csak ritka esetben használhatók bárki által. De azoknak lelke, a rajtuk átömlő derű, bizalmat ébresztő melegség és belőlük áradó hit és szeretet nagyon is arravaló, hogy élet és lélek nélkül való beszédeinknek színt és tartalmat adjon. A technikai kezelést nagyon megkönnyítette, volna az, ha az alapigékét szöveg szerint is a beszédek homlokára kiírja. Mindenkinek érdemes olvasni, de különösen lelkészeink sokat okulhatnak belőle.

Vári Albert.

Giovanni Papini: Krisztus története. Fordította: Révay József. Budapest. Atheneum kiadása, 572 l. Negyedik kiadás.

Az utóbbi évek irodalmában alig van könyv, amelyet világszerte többen olvasnának ma, mint Papini „Krisztus története“ című hatalmas kötetét. Angliában egy év alatt 15 kiadást ért. Ezt a nagy érdeklődést egyfelől az író egyénisége, de másfelől művének tartalma magyarázza meg. Írója Firenzéből való író ember. Életében megisméltődik a Pál apostol damaszusi útja. Volt filozófus, szófista, humanista, kultúra-reformátor, költő, sőt futurista is. „Napról-napra, sok vereséget szenvedve, verejték és vér árán kellett leküzdenie az egyik embert, hogy a másik alkotóképessé erősödjön és teljesedjen benne.“ Ebben a lelki tusában állandóan, mint ellenséggel állott szemben Jézussal a sok maliciával bíró ember s lesüllyedt egész az áteizmusig. Amint maga mondja, „szabadjára eresztette bolondos és csapongó természetét minden abszurdumok útján s mindazzal, amit írt, úgy megbántotta Krisztust, mint ő előtte kevesen.“ Gyermekkorá óta irtózott minden elismert hittől, minden egyháztól, a lelki rabszolgaság minden fajtájától, magába habzsolta ennek a páratlanul állhatatlan és nyugtalan kornak minden nagyratörését, de annyi hajsza, hóbort és ábrándkergetés után visszatért Krisztushoz; mert látta, hogy Krisztust elárulták, elfeledték s ösztönzést érzett, hogy emlékeztessen rá és megvédelmezze. Krisztust találta meg és nem Jézust. Jézus elhalványul Krisztus mellett. Élete eseményei homályosak, de Krisztus a maga fenségében áll előttünk az evangeliumokban.

Igy lesz Saulusból Pál. Ez adja meg egyfelől könyvének az érdekességét s ez magyarázza nagy olvasottságát.

De másfelől maga a mű sem mindennapi jelenség. Nem Jézus-életrajz. Nem a kritika s a tudomány eszközeivel dolgozik, sőt megvetéssel fordul el mindattól, amit a tudósok e téren elértek. „Jézusnak semmiféle életrajza sem lehet szebb és tökéletesebb az evangéliumoknál” — mondja. És pedig egyértékű mind a négy. Az ő műve elejétől végig egy élő bizonyoságtétel Krisztus mellett. De az evangéliumokon kívül még van egy, ami vezeti tollát: „A katolikus egyház dogmáinak a szavaihoz való igazodás”. „Csupán ez a Krisztus egyháza, az egyetlen és egyetemes egyház, amelynek hangja Rómában harsog helytartójának csalhatatlan szavaiban”. Ime az ateizmus mélységéből a pápai csalatkozhatatlanság magaslatára emelkedett tékozló fiú vallomása. Ez szabja meg irányát és célját nagyhirű könyvének.

Eltékintve ezen dogmai alapfelfogástól, amely szöges ellentétben van velünk, meg sem kíséreljük a műnek, mint irodalmi alkotásnak a szépségeit méltatni. Azt olvasni kell, hogy értékelni tudjuk. Legfennebb beszámolhatunk röviden arról, hogy milyen hatást tett reánk, gondos és figyelmes elolvasása. Mint a *Leonardo, Dürer, Tiziano, Michelangelo* vagy *Munkácsy* ecsetvonásai alól, úgy emelkedik ki a Papini élénk tollának művészi forгатása következtében Krisztusnak az emberek közül kiemelkedő alakja s istenség dicsfényétől övezett, glóriás homloka. Bár érezzük, tudjuk, látjuk, hogy az út, amelyen az író visz, nem a mi útunk, a cél, amely felé nyomról-nyomra haladunk, nem a mi célunk, mégis ellenállhatatlanul visz és sodor magával. Mint a „Gott erhalte” zenéje elbűvöl, magával ragad s a művészi szépnek az élvezete közben lemond értelmünk a kritika jogáról s elnémulnak ajkunkon az ellentmondás, a tiltakozás hangjai. Így szedi össze az író azokat a mithoszokat és legendákat, amelyeket Hase, Strauss, Weiss, Renan, Schenkel, Keim, Hausrath, Volkmar és Jézus életének többi újabkori írói a tudomány és kritika nevében a Jézus testéről lefejtettek s a romokat összeszedve, hitének cementjével ismét egybeállítja s szemünk láttára, írói művészetének boszorkányságával felépíti az emberré lett Isten dicsőséges alakját. Így keletkezik egy ötödik, modern evangélium, azzal a határozott célzattal, hogy hitetlen és erkölcstelen korunk központjába állítsa, a csudákat tevő, a betegeket gyógyító, a halottakat feltámasztó Krisztust, aki egyedül válthatja meg ezt a bünbe merült világot. Ezért a váltságért, e romlott kor újjászüléseért íródik a könyv végső akkordja gyanánt egy vágyakozó és reménykedő könyörgés Krisztushoz, mint aki egyedül teremthet rendet ebben a mindenütt gomolygó káoszban s aki egyedül tisztíthatja meg ezt a millió meg millió bacillussal megfertőzött levegőt.

Mi szent álmélkodással, a magunk tehetetlenségének és kicsinyességének megdöbbentő érzésével állunk meg e földön járó, glóriás Isten előtt, de úgy érezzük, hogy hiában mondaná: „kövessetek engem”; ok nélkül figyelmeztetne: „vegyétek fel az én igámat”; „úgy szeressétek egymást, amint én szerettelek titeket”. „Én példát adtam nektek”. A csodálat, amellyel reá nézünk földhöz, szegeznék lábainkat s ember-voltunk kicsinysége megkötné akaratuskat, hogy egy mindenható Isten nyomdokaiba lépni megkíséreljük. Egy szép bálvány, amely előtt leborulhatunk, amelyhez imádkozhatunk, de sokkal több életerő, sokkal több emelő, lendítő és vonzó hatalom van abban az egyszerű történeti Jézusban, akit testvérünknek és barátunknak érezhetünk, akinek élete és példaadása nem elkábit és szédületbe ejt, hanem követésre ösztönöz.

V. A.

K Ü L Ö N F É L É K.

Nagy Károly ref. püspök halála. Az erdélyi református egyházkerületnek s továbbmenőleg egész Erdély magyarságának nagy gyásza van. F. év február 16-án meghalt Nagy Károly ref. püspök. Halála nem jött váratlanul és mégis hamar jött. 58 éves volt, férfi korának legjobb erejében. Szinte egyik napról a másikra roppant össze. Még élénk emlékünkből van történeti jelentőségű vitája Anghelescu közoktatásügyi miniszterrel, melynek rendjén magyar nyíltsággal szállt sikra felekezeti oktatásügyünk érdekében. Még fülünkbe cseng gyönyörűen csengő hangja, eleven szónoki temperamentuma. S immár — Ő is a múlté. Mély megilletődéssel hódolunk mi is emlékezte előtt. Erős kálvinista volt, évszázadok óta talán legtudósabb hittudósa egyházának. S mégis megértő protestáns. Történeti időben lett egyházkerületének vezére s vezéri méltóságát megtartotta mindhalálig. Mikor a legféktelenebbül tomboltak a vallási szenvedélyek s a világfelfordulás következtében a magánérdekkel lábba tiportak minden krisztusi erényt, Nagy Károly megrettentő bátorsággal szállt szembe a féktelenkedőkkel. Savonarolája volt korának. Mindenkiel harcolt. Egyiket jóra ösztönözte, másban a rosszat törte le; égett a tett vágtyól. S a tűz, mely lelkét hevítette, végül fölemésztette őt magát is. Ki annyi harcot diadalmasan kiállott, a halállal való harcában alul maradt. Feledhetetlenül szép, csengő hangját elveszíté; harcra termelt egyénisége heteken át kínok között törött össze-tehetetlen halottá. Mily szomorú volt naponként hallani róla a halálos híreket. Mignem egy napon a Mindenható megelégette szenvedéseit.

Temetésén az unitárius egyház testületileg vett részt s a gyászolókkal együtt gyászolta a megboldogultat, mint saját halottját.

Elhunytak. Özv. dr. kövendi *Boér Farkasné* szül. dr. *Albert Margit* kórházi orvos, életének 35-ik, özvegsége 7-ik évében január hó 27-én Tordán. Az elhunyt *Albert János* kiváló imairónk unokája és *Albert Iván* egyh. tanácsos leánya volt. — *Dr. Kiss Árpád* Szekszárd város rendőrtanácsosa életének 39-ik, boldog házasságának 8-ik évében, február hó 8-án Pécsen. — *Vida Sándor* nyugalmazott községi tanító és unitárius kántor, életének 82-ik évében március hó 25-én Sepsiszentkirályon. Negyvennégy éven át szolgálta a magyar tanügyet és az unitárius egyházat. Hűséges szolgálja volt az Úrnak, aki súlyos